

УДК: 94(497.11:620)''12/13''
327(497.11:620)''12/13''(093.2)
ID BROJ: 202596364
Изворни научни чланак
Рад примљен: 28. 08. 2013.
Рад прихваћен: 12. 09. 2013.

Др Александар Узелац
истраживач-сарадник, Историјски институт
Кнез Михаилова 36/II, Београд
alexuzelac@gmail.com

СРБИЈА И МАМЕЛУЧКИ ЕГИПАТ ТОКОМ XIII и XIV ВЕКА*

In this article notices from Arabic texts on Serbs and Serbian Medieval state are presented, as well as reports on mutual diplomatic contacts between Serbia and Mamluk Egypt. Despite the fact they were being analyzed by a number of prominent orientalists and foreign medievalists, these notices were hitherto almost completely neglected in Serbian historiography.

Кључне речи: *Абулфеда, ал-Умари, Калкашанди, Мамелуци, Србија, Немањићи, њосланства, XIII и XIV век.*

Keywords: *Abulfeda, Al-'Umari, Kalkashandi, Mamluks, Serbia, Nemanjić dynasty, embassies, XIII and XIV Century.*

Епоха Бахри Мамелучког султаната у Каиру (1250–1382) изнедрила је низ историографских, географских и енциклопедијских дела која садрже важне податке за историју југоисточне Европе. Арапски аутори овога доба највише обавештења доносе о Византији, а у домену њихових опажања било је и Друго бугарско царство. На средњовековну Србију, удаљену од црноморског појаса и источног Медитерана, они су обратили много мање пажње. Ипак, Срби и њихова држава нису били непознати арапским савременицима, о чему најпре сведочи спис великаша из Сирије и пасионираног географа **Абулфеде** (*Ismā'il Abul-Fida' al-Hamawī*, 1273–1331).

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Етногенеза Срба у средњем веку: ујоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предметног материјалне културе са аспектијом аналитичке хемије*. (Ев. бр. III 47025)

Абулфеда је био потомак и даљи сродник Ајубидске династије, коју је утемељио Саладин. Пореклом из Хаме, али рођен у Дамаску, истакао се као способан чиновник, уживајући велико поверење султана ал-Насира (1293–1294; 1299–1309; 1309–1341). Био је плодан писац, оставивши иза себе мемоаре, једну светску историју, као и дело *Расположење земаља* (Takwim al-buldan), за које се усталио конвенционални назив *Географија*.¹ У њему је, говорећи о најважнијим светским рекама, Абулфеда поменуо и Дунав (*Туна*), заједно са народима који живе у његовом приобаљу:

„Туна је... велика река, много већа од Тигра и Еуфрата узетих заједно. Извирући у далеким северним крајевима, она тече на југ, а на исток од ње је једна планина која се зове *Кашка-Таї* [Карпати?], што значи тешка планина, пошто је преко ње тешко прећи. Ова планина је уточиште многих неверничких народа, као што су *Власи* (الاولاق), Мађари, Срби (السرب) и други.“²

Према једном мишљењу, одломак сведочи о тесној вези пишевог извора обавештења са Златном хордом, пошто су поменути управо они народи са којима су се Монголи сукобили приликом продора у централну и југоисточну Европу 1241–1242.³ Абулфедин извештај дословно понавља и познији египатски аутор Шихаб ал-Дин **ал-Капкашанди** (1355/6–1418), у својој енциклопедији насловљеној *Зора за слабовиде у вештини писања* (Subh al-aṣḥa fi sinaʿat al-insha).⁴

*

Други географ ове епохе који доноси вести о Србима јесте **ал-Умари** (Shihab al-Din Fadl Allah al-'Umari, 1301–1349), начелник султанске канцеларије у Каиру, а потом и у свом родном граду Дамаску.⁵ У спису насловљеном *Пуџеви њоїледима њо крајевинама свеџа* (Masalik al-absar fi mamalik al-amsar) он пише:

„У прошлости је, кажем ја, код Срба и Бугара (السرب والبلغار) био ислам и цветала [муслиманска] религија. О томе је говорио ал-Масуди у

¹ Aboulféda/Reynaud, I, iii–xxvii; Коновалова 2009, 76–91; “Abu ‘l-Fida“, EI², I, 118–119. (H.A.R. Gibb)

² Aboulféda/Reynaud, II/1, 80; Коновалова 2009, 113; cf. Yule – Cordier 1903, 491. Попут других западних и оријенталних аутора средњовековне епохе, Абулфеда на више места у свом делу употребљава назив *Власи* за подунавске Бугаре, cf. Aboulféda/Reynaud, II/1, 288–289, 316, 318; Коновалова 2009, 113, 119.

³ Коновалова 2009, 139, н. 5.

⁴ Григорьев – Фролова 2002, 293; cf. Коновалова 1991, 77–78.

⁵ “Ibn Fadl Allāh al-‘Umari“, EI², III, 758–759. (K.S. Salibi)

‘Злајиним лутовима’ и другим [списима]. У наше време њихову веру заменила је невера и њима је започела да управља гомила поклоника крста. Од њих је на египатски двор 731. године [15. X 1330 – 3. X 1331] приспело посланство с писмом султану од владара Срба и Бугара који му је нудио своје пријатељство и молио га за мач, да се њиме опаше и за барјак, којим би победио своје непријатеље. Он [султан] је указао почести његовом посланику, угостио га и заједно са њим испратио пуни костим са представама из лова... златни појас, златне копче, украшени мач и жути, позлаћени, султански барјак. Они [Срби и Бугари] поштују кипчачког султана [тј. кана Златне хорде], због његове велике власти над њима и [страха од] казне због њихове свађе, зато што су близу њега.“⁶

Долазак овог посланства на ал-Насиров двор 1330/31. године забележен је и у другим изворима. О њему говори познији аутор **ал-Макризи** (1364/5–1441/2), помињући да га је отпустио владар Бугара,⁷ као и Калкашанди, који вест преноси у географском одељку свог дела, у секцији посвећеној Бугарима са Волге.⁸ Арапски аутори бележе и форму преписке са „владарем Бугара и Срба“ (углавном поменутих тим редоследом), присутну у мамелучкој дворској канцеларији. То чине ал-Умари, у свом другом делу, приручнику за обраћање страним владарима, насловљеном *ал-Тариф* (al-Taʿrif bi ʿl-mustalah al-sharif), потом његов настављач и аутор списа *ал-Таскиф*, Ибн Насир **ал-Цајш** (1326-1384),⁹ као и Калкашанди. „Владар Бугара и Срба“ је, између осталог, ословљаван као неустрашиви, славни, одважни владар, Дука, Комнин, Анђео, слава Исусовог народа, чувар мора и господар градова и тврђава“, а на крају је потцртано његово звање „владара Бугара“.¹⁰

Ова обавештења привукла су велику пажњу савремених истраживача. Према једном становишту, посланство које спомињу ал-Умари и други арапски аутори послао је бугарски цар,¹¹ док је према другом, владар наведен у тексту могао бити неко од српских краљева – Стефан Дечански

⁶ Тизенгаузен 1884, 235-236. [=История 2005, 175]; Gaudefroy-Demombynes 1933, 288.

⁷ Moufazzal/Bloch, III, 125, n.1; Аль-Холи 1962, 21.

⁸ Григорьев – Фролова 2002, 289.

⁹ История 2005, 249.

¹⁰ Тизенгаузен 1889, 103-104; Lammens 1904, 180-181; Gaudefroy-Demombynes 1933, 289; Поляк 1964, 49.

¹¹ Лазаров 1992, 72, н. 1; Крџев 2011, 629-630.

(1321–1331) или Стефан Душан (1331–1355).¹² Постоји и мишљење да се казивање уопште не односи на подунавске, већ на поволшке Бугаре.¹³

Наслањајући се на свог претходника ал-Масудија, ал-Умари је на почетку извештаја несумњиво помешао два народа која су носила бугарско име (писац *Злајних лујова* из X века употребљава га само за Бугаре са Волге),¹⁴ али претпоставку о везама овог посланства и Поволшких Бугара треба одбацити из више разлога. Наиме, уз Бугаре су споменути и Срби, за оба народа стоји да су хришћанске вере, а сам извештај осликава тадашње прилике у југоисточној Европи.¹⁵

Ал-Умари у *ал-Тарифу*, као и ал-Макризи, спомињу да се земља „владара Срба и Бугара“ (код ал-Макризија реч је само о „владару Бугара“) налази близу поседа господара Сараја, тј. кана Златне хорде, коме он неретко изјављује покорност и послушност. Ове околности наводе на закључак да је посланство ипак отпратио бугарски, а не српски владар.¹⁶ Међутим, остаје нејасно да ли је иза њега стајао Иван Стефан (1330–1331), или његов наследник Иван Александар. Савремени бугарски истраживачи су били склонији другој могућности, сматрајући мало вероватним да је ова мисија могла да буде упућена током краткотрајне владавине српског штићеника на трновском престолу.

Посланство је посетило Каиро пре завршетка 731. хиџретске године, односно пре октобра 1331, а преврат у коме је Иван Александар дошао на власт одиграо се у пролеће или лето исте године.¹⁷ Стога, није немогуће да је нови цар послао своју делегацију у Каиро непосредно по свом устоличењу, али је сама хронологија натегнута, пошто треба имати у виду да је за опремање посланства на далек пут и његово приспеће на циљ несумњиво било потребно више месеци. Још је важније истаћи да би помен *владара Бујара и Срба* могао да се односи на Ивана Стефана, сина бугарског цара Михаила Шишмана и српске принцезе Ане, али не и на његовог наследника на престолу у Трнову.

¹² Zéki Pacha 1919-1920, 86; Gaudefroy-Demombynes 1933, 290–294; Поляк 1964, 37, 48–49; Григорьев – Фролова 2002, 270.

¹³ Аль-Холи 1962, 21, 38, н.48; Владимиров 2010, 69–73.

¹⁴ Cf. Maçoudi/Barbier de Meynard, II, 15–18.

¹⁵ Хипотези, само на први поглед, пружа потврду Калкашанди, који тврди да је ово посланство дошло од Бугара са Волге. Међутим, у овом случају реч је о ауторовој погрешци, пошто његов извештај нема самосталну вредност и почива у потпуности на казивању ал-Умарија.

¹⁶ Moufazzal/Bloch, III, 125, n.1; Коновалова 1991, 77, 100; Крџев 2011, 621–622.

¹⁷ Cantacuzenus/Schopen, I, 458–459; ВИИИЈ 1986, 348, н. 163; Божилов – Гюзелев 1999, 575.

Страх од Узбека (1313–1341), моћног кана Златне Хорде, који спомиње ал-Умари, такође упућује на овакву идентификацију. Три хиљаде Татара су чинили елитни одред бугарске војске у бици код Велбужда.¹⁸ На њихову помоћ је у јесен 1331. рачунао и Иван Александар, приликом сламања Белаура, управљача северозападних бугарских земаља.¹⁹ Татари су поново представљали ударну песницу бугарске силе у сукобу против Византије током 1332. године.²⁰ Иван Александар је очигледно уживао снажну татарску подршку, што са његовим претходником није био случај.

Дакле, највероватнијом се чини могућност да је ово посланство у Каиро отпустила краткотрајна бугарска власт, коју су оличавали Иван Стефан и његова мајка Ана, док је један од мотива подухвата можда управо лежао у намери да се тада присутна татарска претња ублажи посредним путем, преко Узбековог савезника султана ал-Насира. Из ове перспективе, ал-Умаријев извештај је значајан и за српску историју, пошто његове речи осликавају сукоб два словенска народа који је кулминирао битком код Велбужда, као и значај Златне хорде у њиховим међусобним односима. Добро је познато да је Стефан Дечански, након извојеване победе, одбио понуду Белаура и других представника бугарске аристократије да сам прихвати бугарску царску круну. Он се задовољио тиме да на престолу учврсти свог штићеника и сестрића Ивана Стефана, заједно са српским војним гарнизonom који је требало да пружи потпору новој власти.²¹ Релативно попустљиви кораци и помирљиво држање победника свакако су били везани за чињеницу да је Бугарско царство припадало Узбековој сфери утицаја коју Немањићи владар није могао, нити смео, да отворено оспори.

Титула „владара Бугара и Срба“ један је од ретких арапских позносредњовековних споменика на који су и домаћи истраживачи обратили пажњу, пошто је на њу указао још Валтазар Богишић. Он ју је представио према преводу који је за њега начинио италијански оријенталиста Грацијдио Асколи, на основу рукописа ал-Џајшовог дела из миланске библиотеке Амброзијана.²² Због византијских царских епитета, она се везивала за Ивана Комнина Асена, брата Ивана Александра и

¹⁸ Gregoras/Schopen, I, 455; ВИНН 1986, 208–209; Радојчић 1960, 84; Стојановић 1927, 78–79, 103, 193, 199; Škrivanić 1970, 67–77; Ангелов – Чолпанов 1994, 180–185.

¹⁹ Cantacuzenus/Schopen, I, 458; Дуйчев 1944, 69–72, 360; Петров 1972, 51–52.

²⁰ Cantacuzenus/Schopen, I, 465–470; Gregoras/Schopen, I, 484–487. Йончев 1979, 31–33; Ангелов – Чолпанов 1994, 189–191.

²¹ Данило/Даничић, 193–196; Данило/Мирковић, 146–150.

²² Богишић 1868, 180–181.

царице Јелене, супруге Стефана Душана, који је почетком друге половине XIV века био господар Валоне.²³

Неодрживост ове претпоставке је очигледна и када се сагледа комплетни корпус арапских извора, нема никакве сумње да се титула може односити једино на владара који је 1330/31. упутио посланство у Каиро. Ради разумевања ове погрешке нужно је истаћи и својеврсни хаос, присутан у мамелучкој канцеларији приликом ословљавања хришћанских владара. Док је бугарски цар био титулисан на већ поменути начин, Јован VI Кантакузин је у писму султана ал-Хасана из 1352. именован владарем *Бујара, Асена* (sic!), *Влаха, Руса и Алана*.²⁴ Форме ословљавања биле су не само неадекватне већ често и анахроне, па не изненађује што, примера ради, Калкашандијева енциклопедија садржи обраћања владарима грчке кнежевине Синопе, која је још почетком XIII века пала под власт Селџука, или ефемерне Солунске краљевине, настале после IV крсташког похода.²⁵

*

Склапање савеза између Златне Хорде и египатских Мамелука, до кога је дошло почетком шездесетих година XIII века, имало је значајне последице на историју балканских земаља. У савез је недуго затим била укључена и Византија, а Михаило VIII Палеолог је непосредно по заузимању Константинопоља 1261. године успоставио дипломатске односе са Египтом и његовим владаром Бајбарсом ал-Бундукдаријем (1260–1277). Стални контакти су настављени и током владавине њихових наследника, па је између 1285. и 1328. године забележено барем петнаест византијских делегација, често у пратњи татарских гласника, које су посетиле Египат, као и египатских посланстава чије је одредиште био Константинопољ или земље у залеђу Црног мора.²⁶

Током друге половине XIII века и Бугарско царство успоставило је дипломатске контакте са Египтом. Према вестима византијског историчара Георгија Пахимера, дипломатска мисија послата током 1275. или 1276. године из Трнова, на челу са Јосифом Катаром, посетила је јерусалимског и александријског патријарха и састала се са Бајбарсом, коме је предлагала заједнички напад на Византију.²⁷ Покушај склапања

²³ Soloviev 1934, 180–187. Ово становиште понавља се у низу каснијих радова.

²⁴ Лазаров 1992, 113–114. Детаљније о сачуваној преписци мамелучких султана и византијских владара током XIV века: Korobeinikov 2004, 52–74; Крџев 2011, 627–629.

²⁵ Bosworth 1972, 63.

²⁶ Закиров 1966, 65sq; Lippard 1984, 212–214; Holt 1995, 118–128.

²⁷ Pach./Failler, II, 544–547; Georgieva 1995, 182–183.

савеза вероватно је био подстакнут сродничким везама између куманских дошљака у Бугарској и Египту, којима је припадао и сам султан Бајбарс.²⁸

За ово време нису сачувана обавештења о контактима српске државе и Мамелука, али постоје индиције да су они одржавани. На њих указују вести о путовањима прелата српске цркве у Свету земљу – архиепископа Саве II (1264–1271),²⁹ кога је пратио његов ученик и наследник Јоаникије I (1272–1276), а потом и архиепископа Јевстатија I (1279–1286).³⁰ Такође, супруга Уроша I, краљица Јелена, слала је у више наврата своје монахе и дарове на Синај и у Јерусалим, а њену праксу наставили су њени синови, Стефан Драгутин (1276–1316) и Стефан Урош II Милутин (1282–1321).³¹ Путовања црквених званичника несумњиво су укључивала контакте са мамелучким властима, пошто је посета *неверника* Светим местима („жеља да се чује реч Божја“) била регулисана посебним прописима и дозволом за слободан пролазак.³²

За епоху прве половине XIV века постојање политичких веза између Србије и Египта недвосмислено је посведочено у арапским изворима. Прва назнака среће се у Калкашандијевој енциклопедији, где се, паралелно са титулом „владара Бугара и Срба“, помиње и она „владара Срба“:

„Његово величанство малик (краљ), велики, уважени, вољени, дубокопоштовани, лав, јунак, тај и тај [по имену], моћ хришћанске вере, главни међу верујућима у крст, стуб оних који се подвргавају крштењу, друг малика и султана (краљева и царева). Нека му Алах подари вечно добро и сачува његов живот. Ословљавамо га тако и тако. И његова титула: ‘владар Срба.’“³³

У другом одељку Калкашандијевог дела среће се и још конкретнији податак. Реч је о извештају у коме се наводи како је:

²⁸ Павлов 1989, 15–23. Бајбарс је био међу куманским пребезима, који су бежећи из црноморских степа пред татарском најездом, нашли уточиште у бугарским земљама. Међутим, његова и судбина многих његових сународника није била срећне руке. Према извештају познијег арапског писца Ибн Тагри-Бирда, он је у Бугарској био продат у робље, одакле је, сплетом околности, завршио прво у Сивасу у Малој Азији, потом у Алепу и на крају у Каиру, где је ступио у службу емира Ала ал-Дина Бундукдарија, чије је породично име и сам узео, Kogobeinikov 2008, 387. Одељак у коме се описује Бајбарсова судбина испуштен је у Тизенхаузеновом обимном корпусу арапских извора, cf. Тизенгаузен 1884, 542.

²⁹ Данило/Даничић, 273; Данило/Мирковић, 206.

³⁰ Данило/Даничић, 276–277, 296–297; Данило/Мирковић, 209–210, 226.

³¹ Данило/Даничић, 40, 65, 131, 140–141; Данило/Мирковић, 33, 51, 99, 105–106.

³² Wansbrough 1971, 25–26.

³³ Lammens 1904, 181; Поляк 1964, 49.

„...од султана ал-Малик ал-Насира Мухамеда, сина Калавуновог, била написана повеља Феракису (لفراكس), владару Срба (السرب), једном од хришћанских краљева на северу, његовој супрузи и њиховој свити, када су га они молили за дозволу да посете Јерусалим, о отклањању препрека [на путу] и о пружању помоћи до њиховог повратка, чувању њих самих и њиховог имућства, са потписом шерифа Шихабедина, секретара [султанске] канцеларије.“³⁴

Српског владара Феракиса помиње и ал-Џајш у *Таскифу*, допуни обимном делу Ал-Умарија. Као пример обраћања хришћанским владарима, он указује на преписку:

„са владарем Срба (السرب), Истифаном Феракисом (فراكس) [која се врши] на једној трећини листа, попут преписке са владарем Сиса [тј. Мале Јерменије]. Горе поменути кадија Насир ал-Дин Ибн-Нешаи дао је ову форму преписке одвојено од [оне са владарем] Бугара, одмах након што је донео... форму писма владару Бугара и Срба заједно. Ја не знам да ли су се они понекад сједињавали у једно лице, а понекад владали одвојено, пошто их је било двојица [владара]. Због тога сам и донео ову форму преписке, после форме писма владару обеју земаља... иако је, уколико је ствар [заправо] таква, он требало да одвојено представи и форму писма једном владару Бугара.“³⁵

С обзиром на вишедеценијску владавину султана ал-Насира, није могуће утврдити који немањихки владар се крије иза имена *Феракис* (Фаракис, Фракис?).³⁶ Од султанових савременика, Стефан Урош II Милутин се несумњиво највише ангажовао својом делатношћу на истоку. Он је након 1313. (обично се узима 1315. година) подигао српски Манастир Светих арханђела у Јерусалиму, који је вероватно даривао и његов син Стефан Дечански, а сасвим извесно и унук Стефан Душан.³⁷ Такође, не сасвим уобичајено за друге монархе тога доба, Милутин је, ради решавања политичких питања, барем у неколико наврата путовао изван граница своје државе. Познато је да је посетио Трново и Солун.³⁸

³⁴ Тизенгаузен 1889, 105.

³⁵ Тизенгаузен 1889, 104–105; Lammens 1904, 181.

³⁶ Само име је од стране приређивача интерпретирано као „Тракијац“ или, из логичних разлога, као „Урош“, Тизенгаузен 1889, 104. О личностима шерифа Шихабедина и кадије Ибн-Нешаија, чије би осветљавање можда помогло одређивању хронологије преписке, није било могуће рећи нешто више, cf. Lammens 1904, 181, n. 1.

³⁷ Данило/Даничић, 149; Данило/Мирковић, 112; Новаковић 1912, 706, 708; Недомачки 1980, 27–31.

³⁸ Данило/Даничић, 141; Данило/Мирковић, 106.

Ипак, о жељи да посети и Палестину његови животописци не пружају чак ни најмагловитије назнаке. Само један детаљ из српских извора говори о намери неког припадника Немањићке лозе ове епохе да крене на тако далеко путовање. Реч је о „сремском краљу“ Стефану Драгутину, за кога архиепископ Данило пише да „ваистину имаше велику жељу и љубав, како би му могуће било да види она велика и дивна места... где се ваплоти и поживе Господ наш Исус Христос. Но када то чуше великаши у његовом отечеству... жалосним речима би задржан од своје намере коју беше наумио“.³⁹

*

Поред вести о *Исџифану Феракису*, који је одржавао преписку са ал-Насиром, имао намеру да се отисне на ходочашће у Палестину и чије је посланство посетило султана ради регулисања слободног проласка, постоји још један траг српско-мамелучких контаката. Он се среће у једној историји Египта, сачуваној у рукопису који је британски официр и филолог Артур Рувон Гест купио за *Краљевско оријентално друштво* на самом крају XIX века.⁴⁰ Дело је написано између 746. и 762. А.Н. (1345–1360), и садржи одељак, приређен, преведен и објављен од стране истог истраживача, који гласи:

„У понедељак, на десети дан тог месеца, [Мухарам 10, 745 А.Н. = 24. V 1344] стигао је гласник Срба (السرب), чија се земља граничи са Русима и Бугарима, носећи тимпан, са свирачем пред њим. [Свирали су] док [нису дошли] под цитаделу, када су престали, ушли на двор и поклонили се пред султаном. Гласник је потом пренео своју поруку и представио пет јастребова, пет соколова, четири сребрна пехара и украшени мач са дугом дршком.“⁴¹

Судећи по датуму (који је веома прецизно и тачно забележен), поменуто посланство, натоварено скупоченим поклонима,⁴² послао је

³⁹ Данило/Даничић, 40–41; Данило/Мирковић, 33–34.

⁴⁰ Guest 1901, 91–95.

⁴¹ Guest 1913, 1047–1048; cf. Zéki Pacha 1919–1920, 87; Закиров 1966, 90, н. 223; Крџтев 2011, 625.

⁴² Посебно је интересантна листа поклона упућених од стране српског владара. Мач послат султану вероватно је био церемонијалног карактера, а дуга дршка, забележена као његова особеност, осликава чињеницу да су тадашњи мачеви из југоисточне Европе имали дуже дршке и сечива од арапских парњака. Сачувано је више мачева западног порекла из овог времена који су били у поседу мамелучких званичника. Након османског освајања Египта они су пренети у Истанбул, cf. Aleksić 2007, 182. Овом приликом се захваљујем М. Алексићу и на усмено изреченим примедбама.

тадашњи краљ Стефан Душан, а примио га је ал-Насиров син и наследник, султан ал-Салих (1342–1345). Овај дипломатски подухват можда је уследио у склопу тадашње активне спољне политике српског владара и његових амбиција према Цариграду. Иако околности његовог одигравања остају недовољно познате, није згорег поменути да је посланство Стефана Душана пристигло у Каиро тачно у време када је српска војска предвођена војводом Прељубом доживела пораз од Турака Селџука недалеко од Стефанијане.⁴³ Била је то најважнија новог вида оријенталног утицаја на балканске земље, која се хронолошки поклопила са последњим забележеним подацима о српско-мамелучким контактима.

БИБЛИОГРАФИЈА

Аль-Холи 1962	А. Аль-Холи, <i>Связи между Нилом и Волгой в XIII–XIV вв</i> , Москва 1962.
Ангелов – Чолпанов 1994	Д. Ангелов – Б. Чолпанов, <i>Българска военна история през средновековието (X–XV век)</i> , София 1994.
Богишић 1868	В. Богишић, <i>Арайско званично називље йочасно за краљеве српске и бујарске</i> , Рад ЈАЗУ 3 (1868) 180–181
Божилев – Гюзелев 1999	И. Божилев – В. Гюзелев, <i>История на Средновековна България, VII–XIV век</i> , София 1999.
ВИИНЈ 1986	<i>Византијски извори за историју народа Југославије</i> , т. VI, edd. Ф. Баришић – Б. Ферјанчић, Београд 1986.
Владимиров 2010	Г. В. Владимиров, <i>Об одном сведении Эль-Омари относительно болгар и его возможные интерпретации</i> , <i>Золотоордынская цивилизация</i> 3 (2010) 69–73
Григорьев – Фролова 2002	А. П. Григорьев – О.Б. Фролова, <i>Географическое описание Золотой Орды в энциклопедии ал-Калкашанди</i> , <i>Тюркологический сборник 2001: Золотая Орда и ее наследие</i> , Москва 2002, 261–302
Данило/Даничић	Архиепископ Данило и други, <i>Животии краљева и архиепископа српских</i> , ed. Ђ. Даничић, Загреб 1866.

⁴³ Cantacuzenus/Schopen, II, 423–425; ВИИНЈ 1986, 458–460.

- Данило/Мирковић Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, Београд 1935.
- Дуйчев 1944 И. Дуйчев, *Из старата българска книжнина Т. II: Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство*, София 1944.
- Закиров 1966 С. Закиров, *Дипломатические отношения Золотой Орды с Египтом (XIII–XIV вв.)*, Москва 1966.
- История* 2005 *История Казахстана в арабских источниках, том I: Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Извлечения из арабских сочинений собранные В. Г. Тизенгаузеном, пер. и доп. издание, edd. Б. Е. Кумеков – А. И. Муминов*, Алматы 2005.
- Йончев 1979 Л. Йончев, *Некоторые вопросы политической истории Болгарии и ее отношений с Сербией и Византией в XIV веке (1330–1332)*, *Etudes historiques* 9 (1979) 23–37
- Коновалова 1991 И. Г. Коновалова, *Арабские источники XII–XIV вв. по истории Карпато-Днестровских земель, Древнейшие государства на территории СССР – материалы и исследования 1990 год*, Москва 1991, 5–115
- Коновалова 2009 И. Г. Коновалова, *Восточная Европа в сочинениях арабских географов XIII–XIV вв. – текст, перевод, комментарий*, Москва 2009.
- Кръстев 2011 К. Кръстев, *Дипломатически отношения между Българското царство и Египет през XIV в.*, *Bulgaria Mediaevalis* 2 (2011) 619–630
- Лазаров 1992 И. Лазаров – И. Тютюнджиев – П. Павлов, *Документи за политическата история на средновековна България XII–XIV век*, Велико Търново 1992.
- Недомачки 1980 В. Недомачки, *Манастир арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму – задужбина краља Милутина*, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* 16 (1980) 25–70

- Новаковић 1912 С. Новаковић, *Законски сѿоменици срѿских држава средњег века*, Београд 1912. (репринт: Београд 2005)
- Павлов 1989 П. Павлов, *България, Византия и Мамлюкски Египет през 60те – 70те години на XIII в.*, Исторически преглед 45/3 (1989) 15-23
- Петров 1972 П. Петров, *Нови данни за търговските връзки между България и Дубровник през XIV век*, Известия на българското историческо дружество 28 (1972) 45–53
- Поляк 1964 А. Н. Поляк, *Новые арабские материалы позднего средневековья о восточной и центральной Европе*, Восточные источники по истории народов юговосточной и центральной Европи, т. I, ред. А. С. Тверитинова, Москва 1964, 29–66
- Радојчић 1960 Н. Радојчић, *Законик цара Сѿефана Душана 1349. и 1354.*, Београд 1960.
- Стојановић 1927 Љ. Стојановић, *Сѿари срѿски родослови и лѿйойиси*, Београд – Сремски Карловци 1927.
- Тизенгаузен 1884 В. Г. Тизенгаузен, *Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды, т. I: Извлечения из сочинений арабских*, Санкт-Петербург 1884.
- Тизенгаузен 1889 В. Г. Тизенгаузен, *Заметка о сношениях Египта с Сербией и Болгарией в XIV в.*, Записки Восточного отделения Русского археологического общества 4 (1889) 103–105
- Aboulféda/Reynaud *Géographie d'Aboulféda: texte arabe publié d'après les manuscrits de Paris et de Leyde*, I–II, ed. P. Reynaud, Paris 1840–1848.
- Aleksić 2007 М. Aleksić, *Mediaeval Swords from Southeastern Europe – Material from 12th to 15th Century*, Belgrade 2007.
- Bosworth 1972 С. Bosworth, *Christian and Jewish Dignitaries in Mamluk Egypt and Syria: Qalqashandi's Information on their Hierarchy, Titulature and Appointment*, International Journal of Middle East Studies 3 (1972) 59–74, 199–216
- Cantacuzenus/Schopen *Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri IV*, I–III, ed. L. Schopen, Bonnae 1828–1832.

- EI² *The Encyclopaedia of Islam – New Edition*, edd. H.A.R. Gibb et al, I–XII, Leiden 1986–2004.
- Gaudefroy-Demombynes 1933 M.Gaudefroy-Demombynes, *Une Ambassade serbo-bulgare au Caire*, Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga, Paris 1933, 287–294
- Georgieva 1995 S. Georgieva, *The Byzantine Princesses in Bulgaria*, *Byzantinobulgarica* 9 (1995) 163–201
- Gregoras/Schopen *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, I–II, ed. L. Schopen, Bonnae 1829–1830.
- Guest 1901 A.R. Guest, *Description of an Arabic Manuscript bought in Egypt 1898–1900 A.D.*, *Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 33 (1901) 91–95
- Guest 1913 A.R. Guest, *A Servian Embassy to Egypt in the Fourteenth Century*, *Journal of Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 45 (1913) 1047–1048
- Holt 1995 P. Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260–1290): Treaties of Baybars and Qalāwūn with Christian Rulers*, *Islamic Civilization: Studies and Texts*, vol. XII, Leiden 1995.
- Korobeinikov 2004 D. Korobeinikov, *Diplomatic Correspondence between Byzantium and Mamlūk Sultanate in the Fourteenth Century*, *Al-Masāq* 16 (2004) 53–74
- Korobeinikov 2008 D. Korobeinikov, *A Broken Mirror: the Kıpçak World in the Thirteenth century*, *The Other Europe in the Middle Ages*, edd. F. Curta – R. Covalev, Leiden – Boston 2008, 379–412
- Lammens 1904 H. Lammens, *Correspondances diplomatiques entre les sultans Mamlouks d’Egypte et les puissances chrétiennes*, *Revue de l’Orient chrétien* 9 (1904) 151–187, 359–392
- Lippard 1984 B. Lippard, *The Mongols and Byzantium 1243–1341*, Bloomington 1984. (PhD. Diss)
- Maçoudi/Barbier de Meynard Maçoudi, *Les prairies d’or*, t. II, edd & trans. C. Barbier de Meynard – A. Pavet de Courtelle, Paris 1863.
- Moufazzal/Blochet *Moufazzal ibn abil-Fazail, Histoire des sultans mamlouks*, t. III, ed. & trans. E. Blochet, *Patrologia Orientalis* vol. XX, Turnhout 1985.²

- Pach./Failler Georges Pachymérés, *Relations Historiques, I–V*, edd. A. Failler – V. Laurent, Paris 1984–2000.
- Soloviev 1934 A. Soloviev, *Un beau-frere du Tsar Douchan*, *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* 1 (1934) 180–187
- Škrivanić 1970 G. Škrivanić, *Bitka kod Velbužda 28. VII 1330. godine*, *Vesnik vojnog muzeja* 16 (1970) 67–77
- Wansbrough 1971 A. Wansbrough, *The Safe-Conduct in Mamluk Chancery Practice*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 34 (1971) 20–35
- Yule – Cordier 1903 H. Yule – H. Cordier, *The Book of Ser Marco Polo the Venetian: concerning the Kingdoms and Marvels of the East*, t. II, London 1903.³
- Zéki Pacha 1919–1920 A. Zéki Pacha, *Notice sur les couleurs nationales de l'Égypte musulmane*, *Bulletin de l'Institut d'Égypte* 2 (1919–1920) 61–95.

Aleksandar Uzelac

SERBIA AND MAMLUK EGYPT DURING THE 13th AND 14th CENTURIES

In Arabic sources of Bahri Mamluk era (1250–1382) several notices on Serbs and Serbian medieval state are preserved. Famous geographer Abulfeda mentions Serbs, along “Vlachs” (Bulgarians) and Hungarians as inhabitants of Danubian region, while Al-‘Umari gives detailed account on visit of joint “Serbo-Bulgarian embassy” in Cairo in 731 A.H. (1330/31). Much has been written about the character, origin and goals of this embassy, also recorded in the number of later works. Although the most probable is the hypothesis that it was sent by a Bulgarian ruler (according to the author’s opinion, the embassy was sent by Bulgarian government during the reign of Ivan Stephen, rather than his successor Ivan Alexander), Al-’Umari’s account is nonetheless important for Serbian history; it clearly reflects the Serbo-Bulgarian conflict that culminated in the battle of Velbazhd, as well as influence of Tatar political factor on the political development of both Balkan Slavic states.

Serbian kings undoubtedly established diplomatic relations with Mamluk sultan Al-Nasir and his successors. In the works of Ibn Jaish and Kalkashandi, there is a mention of Serbian ruler *Istifan Farakis*, who intended to go to pilgrimage in the Holy Land, and who negotiated the safe passage for himself, his queen consort and his retinue. The information might be related either to Stephen Uroš II Milutin (1282-

1321), or, more probably, his older brother Stephen Dragutin (1276–1316); according to Serbian sources, the latter was the only ruler of Nemanjić dynasty who showed serious intentions to go to such a pilgrimage. Milutin's grandson Stephen Dušan (1331–1355) also sent one embassy to Cairo, laden with valuable presents and received by Al-Nasir's son and successor Al-Saleh in 1344.